

Kako je Josef Škvorecký tražio i kako nije pronašao put do socijalizma

Ime Josefa Škvoreckog jedno je od najznačajnijih u češkoj književnosti druge polovice dvadesetog stoljeća. Omiljeni autor među čitateljima, kojem je uvijek bilo strano dodvoravanje, napisao je niz djela koja se općenito ubrajaju u vrhunce proznog stvaralaštva danog razdoblja (spomenimo samo *Kukavice – Zbabělci*, *Mirakul – Mirákl*, *Inženjera ljudskih duša – Případ inženýra lidských duší*), a kao prevoditelj i izdavački urednik pomogao je čitavom nizu svjetskih književnika na njihovu putu do čeških čitatelja. Kada su sovjetski tenkovi u kolovozu 1968. ušli u Čehoslovačku, želeći osujetiti češki put prema dubčevskom “socijalizmu s ljudskim licem”, i on je, zajedno s desecima drugih literata, otišao u egzil. Nastanio se u Kanadi, od druge polovice sedamdesetih godina postupno je krčio sebi put kod kanadskih i američkih nakladnika, da bi se naposljetku prometnuo u jednog od najpoznatijih čeških književnika na svijetu. Kod kuće mu knjige, dakako, nisu objavljivane, a one koje je objavio u šezdesetim godinama izbacivane su iz knjižnica i antikvarijata. No, zahvaljujući izdanjima u izdavačkoj kući Sixty-Eight Publishers, koju je osnovao sa suprugom Zdenom Salivarovom 1971. godine u Torontu, Škvorecký je ipak i dalje ostao u kontaktu s čitateljima koji su ostali u Čehoslovačkoj: njegove knjige krijumčarile su se u njegovu domovinu, gdje su se zatim umnažale i širile u samizdatskim edicijama.

Iako su rijetki autori iz njegove generacije, rođeni u dvadesetim godinama 20. stoljeća, u to vrijeme postigli uspjehe usporedive s njegovim, životne sudbine većine njih bile su slične. Odrastanje za vrijeme Drugog svjetskog rata, oduševljenje novim političkim odnosima u pedesetim godinama, postupno otrežnjene od iluzija u šezdesetim godinama, a krajem desetljeća učešće u neuspješnom pokušaju da se u zemlji obнове barem neki elementi klasične demokracije. No, društvenu atmosferu “zlatnih šezdesetih” nakon 1969. godine nadomjestila je zagušljivost tzv. normalizacije, kako je svoj politički koncept nazvalo novo, prosovjetsko vodstvo komunističke partije i cijele države. Zabrana objavljivanja pogodila je stotine autora, bez obzira jesu li ostali doma ili su otišli u egzil. Novi režim nije imao razumijevanja ni za one koji su se u pedesetim godinama ubrajali u najaktivnije sljedbenike komunističke ideologije.

Josef Škvorecký (1924–2012) nije, dakako, bio jedan od njih, zbog čega je među književnicima svoje generacije bio iznimka. Nikada nije nosio uniformu Saveza omladine, nikada nije bio član komunističke partije, a u svojim javnim istupima iskazivao je režimu tek onoliko lojalnosti koliko je bilo nužno za puko preživljavanje. Njegov knjižni debi, roman *Kukavice*, 1959. godine nije osudila samo oficijelna marksistička kritika, već i sam čehoslovački predsjednik Antonín Novotný. Davno dovršeni rukopisi, od kojih je barem dio njih stigao objaviti knjižno ili kao ulomke u časopisima u šezdesetim godinama, također su vrlo bogato svjedočili o njegovu odnosu prema režimu: u pedesetim godinama, kada je primjerice Pavel Kohout (1928) pisao i recitirao stihove koji slave Čehoslovačku narodnu armiju, Josef Škvorecký napisao je *Oklopni bataljun (Tankový prapor)*, u kojem je nemilosrdno demaskirao bijedu oficirskoga kadra i obmanjujuće parole o tzv. borbenoj spremnosti, i to naizgled sa satiričnim preuveličavanjem, no u stvarnosti posve realistički. Stoga ne čudi da je čitateljska javnost upravo gorljivoga komunista Kohouta i ironičnog nekomunista Škvoreckog doživljavala kao posve mašnje ideološke antipode.¹

Ali jesu li to oni doista bili od samog početka komunističke vlasti u Čehoslovačkoj? Opće je poznato da Škvorecký nije nosio košulju Saveza omladine, dok Kohout jest: no svjedoči li ova zapravo prije simbolička konstatacija o svim detaljima njegovog onodobnog promišljanja o svijetu?

Generacijsku atipičnost političkih stavova Škvoreckog možemo tumačiti njegovim porijeklom. Otac mu je radio u Náchodu kao bankarski službenik i u tridesetim godinama bio je član desno orijentirane narodno-demokratske stranke, u kojoj se, dakako, nije previše angažirao; stranka je ugašena nakon uspostave Protektorata Češka i Moravska, a nakon rata više nije smjela nastaviti s djelovanjem. Majka je tijekom cijele

¹ Josef Škvorecký nesumnjivo se tako osjećao u odnosu na Kohouta, iako su naredno vrijeme i boravak obojice u emigraciji otupili mnoge oštrice. Njihovi međusobni odnosi kasnije su bili uljudni i dobrotorni (uostalom, Kohout je čak pomirljivo prihvatio svoju komičnu ulogu u nekim romanima Škvoreckog, u kojima je karikiran u liku pjesnika Vrcholába). Usp. npr. Prečan 2004 i Kohout 2004.

log sinovog djetinjstva bila domaćica. Kulturna orijentacija Škvoreckog bila je jednoznačno prozapadnjačka, točnije proamerička: u vrijeme ratne mladosti očarao ga je džez koji su Nijemci osuđivali, a kasnije, još kao gimnazijski učenik, zavolio je američku književnost (isprva E. A. Poea, poslije Hemingwaya, a zatim brojne druge autore). Ukoliko se ikada poslije javno priklonio sovjetskoj književnosti, bilo je to isključivo povezano s malobrojnim konkretnim autorima: u mladosti je volio čitati prije svega Mihaila Zoščenka, koji je, dakako, uslijed staljinsko-ždanovske “kulturne politike” izbačen iz Saveza sovjetskih književnika i po pitanju objavljivanja pomilovan tek nakon Staljinove smrti.

Kada se Škvorecký već kao odrastao i iskusan čovjek prisjećao poticaja koji su odredili njegove političke stavove, nikada nije propustio navesti onaj sasvim prvi. Posljednje godine Drugog svjetskog rata u ruke mu je dospio letak podzemne komunističke ćelije iz općine nedaleko Náchoda, u kojem se začudo ništa nije govorilo o borbi protiv Nijemaca, već se u njemu planirala likvidacija domaće buržoazije. Dakle, onog sloja društva kojem je Škvorecký htio – ne htio pripadao, iako je i on protiv njega tada vodio svoju dijelom osobnu, a dijelom generacijsku pobunu. Nije baš vjerojatno da je već tada u potpunosti prepoznao dubinu i širinu opasnosti koja se skrivala u tih nekoliko riječi napisanih na letku. No, da ga se sadržaj letka nije duboko dojmio, zasigurno ne bi toliko često spominjao taj svoj doživljaj (npr. Škvorecký 1972: 18; Škvorecký 2000: 330; Škvorecký 2005).

Ne možemo, dakako, pretpostaviti da bi taj jedan jedini poticaj bio u stanju temeljito i zasvagda formirati stavove Škvoreckog. U drugoj polovici četrdesetih godina budući književnik nije živio izvan realnosti svoje zemlje, studirao je na filozofskom fakultetu u vrijeme komunističkog prevrata, bio je svjestan atmosfere “revolucionarnog” Praga, a i među njegovim bliskim prijateljima bilo je nosilaca nove vjere. Njegov kasniji odnos prema totalitarnom političkom sustavu, koji je u ime najviših ljudskih vrijednosti počinio najteže zločine i fatalno obilježio živote stotina tisuća Čeha i Slovaka, bio je dakako jednoznačno negativan. No nisu bile odbojne sve ideje koje je komunistička partija promovirala nakon rata i u koje se prije prevrata u veljači 1948. još nije bilo moguće uvjeriti u praksi. Naprotiv, neke su bile i lijepe. Doista nisu nimalo privlačile budućega književnika, barem u četrdesetim godinama?

*

Pitanje odnosa Josefa Škvoreckog prema proklamiranim idealima socijalizma i njihovoj praktičnoj realizaciji u prvim godinama nakon veljače 1948. razmatrat ćemo na temelju različitih izvora. S jedne strane raspoložemo autorovim mladenačkim beletrističkim i publicističkim radovima iz danog razdoblja (o njima između ostalih piše Kosková 2004: 19–30), s druge strane njegovom korespondencijom.

Naročito važnima smatramo pisma koja je od 1950. godine razmjenjivao sa svojim školskim kolegom i cjeloživotnim prijateljem Lubomírom Dorůžkom (1924–2013), a koja su već objavljena u knjižnom izdanju (Škvorecký–Dorůžka 2007, 2011). No još zanimljivijima (budući da su javno nedostupna) pokazuju se pisma koja je u godinama između 1948. i 1958. slao kolegici s filozofskog fakulteta Mariji Štichovoj (1926–2007); nakon smrti adresatkinje uspjelo ih se sačuvati i sada su pohranjena u privatnom arhivu jednoga njezinog prijatelja.

Pitanje koje nam se na početku nameće jest pitanje pouzdanosti, odnosno vjerodostojnosti tih izvora. Najmanje sumnji pobuđuju rukopisi koji su nastajali u četrdesetim i pedesetim godinama, koje autor u vladajućim političkim prilikama uz tek pojedine iznimke nije namjeravao objaviti. Naime, ti tekstovi nimalo se ne nastoje prilagoditi spomenutim prilikama, stoga je vjerojatno da su autorovi pogledi na svijet u njima, ukoliko ih u njima iščitamo, autentična promišljanja. Općenito gledajući, varljivo je, dakako, smatrati književnu fikciju izvorom za spoznavanje realnosti: svjesni smo čitavog niza stupica koje će vrebati na nas prilikom budućih razmatranja, no istovremeno ne ispuštamo iz vida da je temeljna stvaralačka inspiracija Škvoreckog bila autopsija te da brojne priče za kojima je posegnuo u svojim pripovijetkama i romanima imaju korijene koji su neporecivo autobiografski i koje je samim time sa stajališta naše teme moguće verificirati.

Kao izvori za verifikaciju mogli bi poslužiti brojni autorovi eseji i memoarski članci, objavljeni naročito nakon njegova odlaska u egzil, iako ni u njima ne možemo isključiti prisutnost fabuliranja i neupadljivih mistifikacijskih elemenata. Uzimajući to u obzir, moglo bi se, dakle, činiti da barem korespondencija, koja je bila namijenjena isključivo bliskim prijateljima, sadrži autentična, iskrena i otvorena očitovanja Škvoreckog. No ni to nije posve sigurno: u vrijeme surove represije koju je pokrenuo komunistički režim nakon 1949. godine, pismeno iskazivanje neslaganja ili čak pukih sumnji u nove prilike, za koje bi doznao policijski aparat, moglo je fatalno utjecati na autorov budući život. Doduše, neke formulacije u pismima otkrivaju da je Škvorecký tu opasnost često podcjenjivao (ili čak ignorirao), dok je na drugim mjestima, shodno vladajućim prilikama, držao svoja stajališta pod kontrolom. Usto, prilikom procjenjivanja pouzdanosti informacija o njegovim društvenim i političkim stajalištima, koje bismo mogli iščitati iz pisama, moramo računati i sa stanovitim stilizacijom u odnosu na adresata, u slučaju Marije Štichove motiviranom osobnim i “koristoljubivim” interesima. Škvorecký je, naime, dugo pokušavao pridobiti djevojčinu naklonost, stoga je moguće da je svoje deklarirane stavove djelomice prilagođavao njezinima. No, nije dovoljno poznato kakvo je bilo njezino političko opredjeljenje i čemu se, dakle, pisac mogao nastojati prilagoditi: njezina pisma Škvoreckom nisu sačuvana, a iako ne-

osporno znamo da ni Štichová nije stajala “u prvim redovima graditeljâ socijalizma”, imala je među njima bliske prijatelje. Prema riječima Škvoreckog u *Samoždernoj knjizi (Samožerbuch)*, poznavala je i ranije spomenutog Pavla Kohouta, ali i ministra informacija Václava Kopeckog, jednog od predstavnika tvrde linije komunističke politike koji je izazivao strah. Uostalom, lojalnost prema novom režimu tada je javno iskazivao i njezin tadašnji partner, a kasnije i suprug Čestmír Vašák (1924–2004).

U UREDNIŠTVU ČASOPISA SAVEZA OMLADINE

Škvorecký je maturirao u náchodskoj gimnaziji u lipnju 1953. Nacisti su već 1939. godine zatvorili češke visoke škole, a oni koji su maturirali podlijegali su tzv. *totalinsatzu*². Škvorecký je sretno izbjegao odlazak na rad u Njemačku dobivši posao u náchodskoj tvornici Metallbauwerk K. G. Zimmermann, Schilling & Co, gdje je susretao ne samo nekadašnje školske prijatelje, već prije svega šaroliko društvo ljudskih tipova, radnike raznih zanimanja i nosioce najrazličitijih socijalnih dispozicija. To iskustvo sa svijetom izvan njegova prirodnog okruženja nesumnjivo je doprinosilo formiranju društvenih stavova i političkih nazora budućega književnika.

No uskoro će biti konfrontiran s drugim slojem svoje generacije, koji se tek formirao. U Pragu je neposredno nakon rata utemeljen Savez čehoslovačke omladine (Svaz československé mládeže, SČM) koji je već u lipnju 1945. nakanio stvoriti mrežu novih omladinskih časopisa koji bi izlazili u svakom okrugu. U početku možda i nije bilo razvidno da se iza te akcije krije nastojanje da se komunističkom ideologijom utječe na mladež. U Náchodu to uostalom ni nije moglo biti razvidno: u lokalnom omladinskom udruženju mladići i djevojke komunističke orijentacije nisu, naime, bili u većini. Stoga ne čudi da se funkcije urednika tamošnjeg časopisa *Slovo má mladý Severovýchod*, čiji je prvi broj objavljen 27. srpnja 1945, prihvatio upravo Škvorecký, koji je tada imao nepunu 21 godinu. Kako proizlazi iz uvodnog uredničkog poziva čitateljima, njegovo usmjerenje bilo je programatski antiideološko:

Radije ćemo objaviti dobar prijevod antičkog pjesnika nego li lošu revolucionarnu pjesmu. Revolucija ne počiva na velikim riječima, već na čestitoj težnji za doseganjem savršenstva u vlastitom području djelovanja. Vi koji se najviše divite prirodi, ne trudite se pisati o borbi na barikadama. (...) Pišite o onom što vam imponira, što vas zanima, za što izgarate od oduševljenja. Slobodni ste, a sloboda vas obvezuje na iskrenost. (Škvorecký 1945a: 1)

² *Totalinsatz* – prisilni odlazak na rad u Njemačku za vrijeme nacističke okupacije (nap. prev.).

Razumljivo je, dakle, da već prvi broj nije izazvao odobravanje praške središnjice Saveza omladine. Nakon njegova objavljivanja, Škvorecký je morao braniti prije svega vlastiti članak *Sloboda u umjetnosti (Svoboda v umění)*, čija će tema iz naslova sve do veljače 1948. biti predmet diskusija u brojnim časopisima, i to ne samo onim književnima. Svoj nazor formulirao je na način koji je adekvatan njegovoj dobi, ali s jasnom vjerom u slobodu ljudskoga duha kao preduvjeta za možebitno iznalaženje vrijednosti koje nadilaze samog stvaraoaca:

Umjetnost je vječito traganje (...), hodočašće prema Bogu, ideji ljepote i ljubavi, hodočašće prema boljoj stvarnosti. (...) Samo takva snaga, koja uspijeva iznaći tu bolju stvarnost u zbivanjima, bičima i stvarima, koja odjekuje u duši i čiji nas odjek nikada neće napustiti, samo je takva snaga umjetnost. (Škvorecký 1945b: 3)

U članku *Narodna umjetnost (Lidové umění)*, uvrštenom u drugi broj časopisa, Škvorecký je svoja prijašnja zapažanja sazeo formulacijom da je jedina obveza koju bi stvaralac trebao osjećati prema narodu obveza da traži istinu. Tako je izravno odbacio bilo kakvo službovanje umjetnosti:

...i narod ima svoje obveze prema umjetnicima. On mora znati da umjetnici ne služe tome da ga zabave, već da služe isključivo svojoj umjetnosti koja je sinonim za istinu i time služi svima. Da imaju pravo na izražajnu, formalnu nadređenost, na tematsku isključivost, da ne moraju mariti za ukus širokih slojeva i da je obveza naroda približiti se njima, a nipošto nije obveza umjetnikâ napadno se približavati narodu... (Škvorecký 1945c: 2–3)

Ove teze nisu ni približno odgovarale predodžbama komunističkih ideologa o ulozi (odnosno, onodobnim rječnikom, “funkciji”) umjetnosti u budućem društvu. Pismene reakcije predstavnika SČM-a, vršnjaka Škvoreckog Zdeněka Pěnkave i Zdeňke Vaňhove, uručenih náchodskom uredništvu nakon objavljivanja svakog broja, upućuju kako na nepremostive razlike u političkim, odnosno svjetonazorskim pitanjima, tako i na razlike u samim razinama razmišljanja: “Kada bi danas neki umjetnik zaista želio krenuti putem koji vodi Bogu, mogao bi snositi posljedice u tjelesnom smislu, one bi nakon pada s neba na zemlju zasigurno bile vidljive”, pisali su Škvoreckom u vezi citiranog članka *Sloboda u umjetnosti*.

Također si u krivu ukoliko smatraš da je umjetnost izvan dosega naših ruku. Umjetnost mora biti u našim rukama i za nas. Stvarati umjetnička djela bezvrijedna za društvo, crpiti “također” inspiraciju u oblacima, sve je to stvar prošlosti. (Pěnkava–Vaňhová 1945: 2)

Predmet polemike postali su i članci Škvoreckog o političkim temama (prije svega njegovo svečano patetično opraštanje od Winstona Churchilla koji je neposredno nakon pobjedničkog rata u Engleskoj izgubio na parlamentarnim izborima i bio je primoran

otići s pozicije premijera), kao i članci o isključivo generacijskim temama. U članku *Zabludjelima (Bloudicím)*, objavljenom u trećem broju časopisa, Škvorecký je promišljao o svojim vršnjacima koji su odrastali za vrijeme Protektorata, a za koje se u onodobnoj terminologiji uvriježilo naziv “ponornici” (*potápkové*)³ (usp. Koura 2016) – upravo u njihovim redovima ubrzo će tražiti junake svojih pripovijetki i kraćih romana. Godine 1945. o njima je napisao:

Shvaćamo ih. Poznat nam je njihov život napregnut u formama ekstremã ljubavi i mržnje, život bez vjere, s jednom jedinom vjerom, onom u nevjeru i sumnje, život dalek, besciljan i besmislen. Ali usprkos svemu tome užasu i zbunjenosti, usprkos svoj dubini i površnosti, izopačenosti i krutosti, ravnodušnosti i smislenosti, usprkos svemu što im on nije pružio, što nisu smjeli željeti, što su potratili i njegovali u svojim sriema, usprkos svemu tome [život] neizmjerljivo vrijedan. Jer svi mi živimo s ciljem ostvarenja njegovog vječnog, tajanstvenog i neizbježnog tijeka, u koji nikada neće proniknuti nijedna znanost ni filozofija. (Škvorecký 1945d: 2–3)

Ni ovaj put nije naišao na razumijevanje članova praškog SCM-a: “Živimo li zaista s ciljem ostvarenja ‘tajanstvenog’ tijeka života?” napisali su mu Pěnkava i Vaňhová.

Treba li mladi čovjek rezignirati i povjerovati da znanost i filozofija neće proniknuti u “tajnu života”? Autor bi trebao uzeti u obzir koliko je još prije mnogo godina bilo “tajanstvenih” stvari koje danas, zahvaljujući znanosti, više nisu tajanstvene.

No, mnogo je znakovitija rečenica koja je uslijedila odmah nakon toga, sada otvoreno prijeteća: “Voljeli bismo porazgovarati s dr. Škvoreckim, čiji rad pratimo već dulje vrijeme” (Pěnkava–Vaňhová 191: 27).

“Pozvali su me u Prag u središnjicu Saveza”, prisjećao se Škvorecký nakon mnogo godina,

gdje mi je nekoliko natmurenih funkcionara objasnilo da je Churchill ratni huškač i reakcionar te da umjetnost nije ljubav, već klasna borba. Srećom po mene (...), ja sam tu karakteristiku o Churchillu kao ratnom huškaču jednom već pročitao – u vitrini náchodskog Hitlerjugenda. (Škvorecký 1997: 33)

Škvorecký je napustio uredništvo časopisa krajem kolovoza 1945, a kada je poslije mjesec dana došao na studij na Karlovo sveučilište u Pragu, raspolagao je i više nego bogatim iskustvom: naime, nije upoznao samo teoriju sretne budućnosti, već je dvije i pol godine prije komunističkoga puča upoznao i njezinu

možebitnu praksu. Ukoliko nas čudi da se, usprkos tom iskustvu, u narednim godinama priklonio socijalizmu kao konceptu organizacije društvenog i političkog života, trebali bismo uzeti u obzir upravo činjenicu da je opisano iskustvo Škvoreckog, stečeno puka tri mjeseca poslije svršetka rata, u ono vrijeme bilo jedinstveno, stoga ga ni on sam očigledno nije smatrao znakovitim.

PUT DO BOGA

Važna okolnost koja je utjecala na formiranje poratnih političkih stavova Škvoreckog bilo je njegovo vjersko uvjerenje. U svojim beletrističkim, kao ni u esejističkim tekstovima, ovu temu nikada nije gurao u prvi plan, no sigurno je da je razmišljao o romanu posvećenom pitanjima vjere i katoličkog morala. Djelo se trebalo zvati *Sinovi pravednih (Synové spravedlných)* i Škvorecký ga je počeo pisati 1951. godine. No, u studenom te godine otišao je u vojsku, a nakon dvije godine provedene u “oklopnom bataljunu” više se nije vratio započetom rukopisu. Kao inspiracija za romanesknu priču trebala je poslužiti katolička obitelj ujaka Škvoreckog Josefa Nováka, do 1948. zastupnika Čehoslovačke narodne stranke, a predložak za jedan lik bio je i očev brat Karel Škvorecký, kapelan i kasnije administrator plzenjske nadbiskupije. Josef je kao dječak redovito odlazio s roditeljima u crkvu; uostalom, traumatično iskustvo prve ispovijedi ishodište je za sačuvano poglavlje spomenutog nedovršenog romana. No ne čini se da su roditelji bili ti koji su podvrgnuli svog sina dosljedno katoličkom odgoju. Gimnazijalcu Škvoreckom u većoj mjeri pomagao je pronaći put do vjere rimokatolički vjeroučitelj Josef Plocek (u nekoliko romana prikazan kao velečasni Meloun), koji je to očigledno činio na ugodan i nenaometljiv način. Uz upoznavanje s biblijskom poviješću, svojim učenicima nastojao je usaditi prije svega moralne vrijednosti, velikodušnost i socijalnu osjetljivost, a njegova nastojanja kod Škvoreckog su polučila uspjeh. Zahvaljujući Ploceku, budući književnik iznašao je vlastiti put do katoličkog Boga (u manjoj mjeri do katoličke crkve), no nikada nije patio ni od kakvih iskazivanja ortodoksije, a sljedbenici druge vjere pobuđivali su prije njegovu znatiželju nego predrasude.

Škvorecký je odrastao u vrijeme svjetske ekonomske krize i u prvim godinama svog školovanja bio je u neposrednom doticaju s vršnjacima iz najsiromašnijih obitelji. Njegov otac i tijekom krize radio je kao bankarski službenik, tako da nije previše osjećao njezine posljedice. Njegovi brojni školski prijatelji nisu bili takve sreće pa je osmogodišnji Josef u trećem razredu pučke škole svjedočio različitim napetim situacijama: ipak, s iznimkom fragmenta romana *Sinovi pravednih* i malobrojnih pripovijetki, nije književno zabilježio to svoje iskustvo (u pedesetim godinama, kada je na vrhuncu bila obrada socijalnih tema iz raz-

³ Posrijedi su pripadnici jedne od prvih čeških supkultura, koji su se priklonili *swingu*, američkoj kulturi i slobodnom stilu života. Naziv su dobili prema plesnoj figuri u *swingu*, kada plesač jednim razmenom ponire (*potápět* – uranjati, ponirati), dok drugo podiže (nap. prev.).

doblja Prve Republike⁴ po političkoj narudžbi, očigledno se pribojavao da bi tekstovi sa sličnim temama ostavljali dojam neautentičnosti ili čak servilnosti). No to iskustvo opskrbilo ga je za život u podjednakoj mjeri kao i kasnija deportacija náhodskih Židova u koncentracijske logore (jer su među nacističkim žrtvama bili i njegovi školski prijatelji). Škvorecký je oba teška razdoblja proveo u zdravlju te je, baš kao i brojni pripadnici njegove generacije, patio zbog toga od tihih predbacivanja. Njegovo dječje suosjećanje sa siromašnim školskim prijateljima, kao i mnogo kasnije, intenzivno proživljeno suosjećanje sa svim prijateljima i poznanicima koji se nakon rata nisu vratili iz Auschwitza, porijeklo je vuklo više iz osobnog djelovanja spomenutog Josefa Ploceka nego iz vjere, kao i iz introvertnoga karaktera Škvoreckog, osnaženog u djetinjstvu brojnim zdravstvenim problemima te s tim povezanom djelomičnom, no ipak tegebom socijalnom izolacijom. Drugim riječima: nije iskusio glad ni strahotu koncentracijskih logora, no nije sumnjao da ga se oboje tiče. Imao je, dakle, brojne ključne razloge da se nakon rata uključi u borbu za bolju sutrašnjicu. No, prema svojim dotadašnjim životnim iskustvima, čovjekoljubivom kršćanskom odgoju i socijalnoj osjetljivosti postavio se takoreći apolitički: upisao je studij na Medicinskom fakultetu Karlova sveučilišta.

NE OČAJAVAJTE!

Na fakultet je došao u jesen 1945, no izdržao je ondje svega jedan semestar. Uskoro se, naime, pokazalo da studij medicine svojim karakterom ne odgovara njegovoj osobnosti. Stoga se u siječnju 1946. odlučio za studij anglistike i filozofije na Filozofskom fakultetu. Promjena studija podrazumijevala je i promjenu socijalnog okruženja, budući da su brojni ovdašnji studenti (u interpretaciji Škvoreckog “oduševljeni, ali nefanatični komunisti” – Škvorecký 1999: 105) u odnosu na medicinare bili mnogo više zainteresirani za dinamični društveno-politički razvoj. No, Škvoreckog su poznavali kao zatvorenog, pa i plahoga kolegu i uvažavali su njegov karakter, baš kao i njegovi relativno konzervativni profesori. Konceptija studijskih programa Škvoreckom je osim obveznih pedagoških disciplina omogućavala i pohađanje predavanja iz udaljenijih disciplina, npr. predavanja književnih povjesničara i teoretičara Václava Černog ili Jana Mukařovskog, no prije svega pružala mu je dovoljno vremena za pisanje. Već sam skrenuo pažnju na empirijsko utemeljenje većine njegovih beletrističkih djela; uostalom, u to vrijeme Škvorecký je želio upravo što autentičnije zahvatiti stvarni život svojih vršnjaka. Mladenački pokušaji iz druge polovice

četdesetih godina potvrđuju da je autor tražio izravni put do tog cilja.

Početakom 1946. godine napisao je prvo pjevanje buduće poeme *Ne očajavajte!* (*Nezoufějte!*). Pisao ju je slobodnim stihom, čime se proklamativno priklonio nedavnom iskustvu čitanja djela Walta Whitmana, a posrijedi je bilo prije svega osvrtnje na vlastiti život u ratnom Protektoratu Češka i Moravska. Tijekom 1946. godine prvom je pjevanju dodao naredna tri, u kojima je reflektirao sad već poratnu stvarnost. Nije, dakle, mogao izbjeći političku realnost, no u njoj teško pronalazi mjesto za sebe. Naime, ne uspijeva i ne namjerava se odreći svojih temeljnih vrijednosti (“Napadali su me jer nisam želio ispuniti pristupnicu u njihovu partiju / Jer sam im otkrio najneznantiji dio razlogâ koji me priječe u tome / Oni nikada neće shvatiti da to ne mogu učiniti svom stricu koji je reacionar / I kojeg volim [...] Da mogu ne vjerovati u njihove ideale [...] Da na mene mogu utjecati ljudi / S kojima sam povezan sponama konvencije koju zovemo rodbina i obitelj”) – Škvorecký 1999: 107), ne uspijeva se identificirati s ljudima koji koračaju u povorkama s političkim ciljevima (i koji “psuju / Ne misle / Psuju” – *ibid.* 102), svjestan je vlastite proturječnosti (“Poklonik brojnih velikih ljudi i poklonik običnih radnika i malograđana / Poklonik milijunaša i proleterskih pjesnika / Poklonik engleskih lordova i sovjetskih generala [...] Poklonik vojski i pacifističkih knjiga / Poklonik crkava i razvrata” – *ibid.* 131), a prije svega pun je skepse. Iz sve veće nepomirljivosti političkih nesuglasja kojima je bio okružen ne vidi jednostavan izlaz (“I znam [...] Da zbog mojih lijepih očiju kapitalisti neće prestati s ucjenjivanjem radnikâ / Niti komunisti s huškanjem jednih na druge / Niti klerici s igrom s vjerama ljudi”) – *ibid.* 102) i ne vjeruje “da će jednom svi živjeti u radosti / Da neće biti teškog rada i političkih zatvorenika” (*ibid.* 103) jer

uvijek će iznova doći ljudi
Razgovarati i urlati
I oskvrnjivati ustima punim zlata i smrada
Pojmove poput slobode
Poput demokracije
Poput socijalizma. (*Ibid.* 126)

Više no išta drugo poema *Ne očajavajte!* predstavlja veličanje ljudske individualnosti. U doba sveprisutnog, a uskoro i obaveznog kolektivismu, Škvorecký u njoj ne zahtijeva ništa manje nego poštovanje društva prema pojedincu, jer je uvjeren da društvo čine upravo pojedinci, a ne mase (“Ljudi smo Ne narod / Svi imamo svoje uloge u životu” – *ibid.* 109). U tom pogledu njegov stav nije bio neobičan, no među autorima generacije tadašnjih mladih u dvadesetima bio je svakako jedinstven. Sam autor smatrao je da mu je u toj poemi pošlo za rukom izraziti vlastita stvaralačka kreda (prijatelju Dorůžki napisao je u nedatiranom pismu iz rujna 1950. da je u njoj nesvjesno formulirao “program svega što sam napisao i što ću, ako Bog da, napisati”) – Škvorecký–Dorůžka

⁴ Misli se na Čehoslovačku Republiku od njezina osnivanja 1918. do Minhenskog sporazuma 1938. (nap. prev.).

2007: 76). Osim toga, odjek rukopisa *Ne očajavajte!* priskrbio mu je i novo životno iskustvo. Naime, autor ga je želio prijaviti na književni natječaj koji je organizirala izdavačka kuća Društveni práce. Predsjednik žirija bio je František Halas, u to vrijeme službenik u ministarstvu, no prije svega cijenjeni pjesnik s dugogodišnjim interesom za poeziju mlađih generacija.

Polovicom svibnja 1947. Škvorecký je primio priopćenje izdavačke kuće da žiri nije predložio rukopis za nagradu, no da ga je on silno zainteresirao, a František Halas mladog autora čak je pozvao da se osobno upoznaju. Zahvaljujući arhivskim dokumentima, djelovanje tročlanog žirija, u kojem su, uz Halasa, bili pjesnici Jan Šnobl i Jan Noha, danas možemo predložiti točnije nego li u ono vrijeme sam autor. Jan Šnobl u svom mišljenju lapidarno je konstatirao da je *Ne očajavajte!* "prvi rukopis na cijelom natječaju koji je zanimljiv i koji je vrijedan pažnje" (Šnobl 1947). Jan Noha izrazio je slično mišljenje:

Knjiga *Ne očajavajte!* vjerojatno je najzanimljivija knjiga na cijelom natječaju te je valja ili objaviti ili preporučiti za objavljivanje. Obje mogućnosti ostavljam otvorenima, znajući pritom da nije moguće da bude nagrađena. (Noha 1947)

Između redaka ovog mišljenja možemo iščitati da se Noha možda nije slagao s građanskim stavom Škvoreckog, ali da ga je razumio i da je bio iskreno spreman braniti slobodu autorovog umjetničkog izražavanja. No, iako će do povijesnog trenutka preuzimanja vlasti od strane komunista proći nepunih godinu dana, za objavljivanje rukopisa Škvoreckog više se nije pronašao pogodan trenutak. Halas je to autoru objasnio osobno, kada su se sastali krajem lipnja 1947. Slavni pjesnik priznao je da je nagrađivanje poeme spriječio on sam – i da je time zapravo ostvario prognozu formuliranu upravo u jednoj pjesmi Škvoreckog: "Znam / Da je dužnost onih koji znaju i žele živjeti / Mene odbiti / Ukazati na otrov skepse u mom djelu / Zabraniti moje djelo / Uništiti moje djelo" (Škvorecký 1999: 121). No Halasa su na negativnu odluku naveli razumljivi razlozi. "Bojao se", prisjećao se kasnije Škvorecký,

da će me, u slučaju da ta poema bude objavljena, raznositi na kopitima kako lijevi, tako i desni kritičari. (...) Kako bilo, nisam ga tada razumio. Tà u toj sam pjesmi samo pokušao opisati svijet onako kako sam ga vidio! (Škvorecký 1997: 37)

Za razliku od Škvoreckog, Halas je u to vrijeme dobro znao da u nadolazećoj povijesnoj epohi, koju je do sada pomalo naivno pozdravljao i pomagao graditi, političke okolnosti više nijednom autoru neće dozvoliti opisivati svijet onako kako ga zaista vidi. Iako je pjesnika početnika pokušao iskreno i dobro namjerno upozoriti, Škvorecký to tada nije uzeo u obzir – i pokušao se probiti kao prozaik.

Pažnju mu je privukao novi natječaj koji je raspisao kulturni odbor Saveza studenata (Svaz visokoškolskèho studentstva). Škvorecký je na njega prijavio zbirku starijih i novijih pripovijetki koje povezuje "chaucerovski" okvir. *Nove canterburyjske priče* (*Nové canterburské povídky*) dovele su na scenu društvo mladih džezista koje će autor kasnije proslaviti u romanu *Kukavice*. Međutim, glazbenici se još uvijek ne bave sviranjem, već pripovijedanjem priča koje donose ratno generacijsko iskustvo. U pojedinim pripovijetkama Škvorecký još ne stavlja ni izbliza takav naglasak na autentičnost i empiriju kao što će to činiti u budućnosti te ne skriva najrazličitije književne inspiracije; ukratko, u djelu je očito da tek traži svoj umjetnički izraz. Ipak, ni ovdje nije izbjegao stanovitu auto-projekciju, i to čak u dvama likovima. Jedan od njih je student filozofije Joska, "najveći cinik pred Bogom", koji je "neposredno nakon revolucije počeo objavljivati književni časopis za mlade, pisao gorljive članke o slobodi umjetnosti u vrijeme kad to još nije bilo aktualno" i "iz središnjice SČM-a dobivao različita prijeteća pisma" (Škvorecký 1996a: 38–39). Očigledno je da Škvorecký još uvijek nije zaboravio iskustvo iz ljeta 1945. godine.

Bez obzira što rukopis ima brojna obilježja početništva, u njemu ćemo pronaći temelje budućih tipičnih obilježja ne samo poetike Škvoreckog, već i njegovih vrijednosnih ishodišta. Jedno od njih jest sposobnost i spremnost ne osuđivati likove te sagledavati njihova djela iz različitih, pa čak i suprotnih kutova. Škvorecký je očigledno slutio da se takva književnost neće preferirati u nadolazećem desetljeću – zašto bi inače svom pripovjedaču umetnuo u usta rečenice:

...nužno je dokazivati pristranim da nitko nema pravo na cijelu istinu. Istina i pravda svijeta nisu našalost u ljudskim rukama, već su, zamagljene i, kako vjerujem, uzdignute iznad ljudske zlobe, osvete i ograničenosti, negdje drugdje, u sferi gdje možda prebiva nekakav Bog i kamo čovjek može doprijeti samo srcem, oslobodi li se mržnje i pristranosti te iskaže li u cjelosti ljubav prema ljudima, ne prema narodu i čovječanstvu, već prema ljudima, pojedinim, malim i velikim, dobrim i lošim, pametnim i glupim, jer svi su oni podjednako vrijedni pred licem tog Boga, kakav god on bio... (*Ibid.* 135–136)

Mišljenja članova žirija sveučilišnog natječaja nisu našalost dokumentirana u arhivima. No sigurno je da žiri kao jedinstveno tijelo nije podlegao pritiscima vremena, niti je osjetio potrebu braniti autora onako kako je to nekoliko mjeseci prije učinio František Halas. Rezultati su objavljeni u *Mladoj fronti* 15. veljače 1948. i pseudonim Škvoreckog Fred Errol nalazio se na prvome mjestu u kategoriji proze među šezdeset tri sudionika. Prema autorovu sjećanju, nagrada za prvo mjesto trebao je biti boravak u Engleskoj tijekom praznika, no do toga nikada nije došlo. Naime,

deset dana nakon objavljivanja rezultata čehoslovački komunisti izvršili su državni puč i na više od četrdeset godina uzeli vlast nad zemljom u svoje ruke. Pritom, nažalost, nisu uvažili kredo jednog lika iz *Novih canterburyjskih priča*, prema kojem bi “socijalizam trebao bit svjetonazor, a ne svjetoglušost” (*Ibid.* 69).

FEBRUARSKE PRIPOVIJETKE

Dana 27. veljače 1948, dakle svega dva dana nakon komunističkog puča, Škvorecký je prijavio prvi državni ispit iz filozofije, no od njega odustaje u posljednji tren. Razlozi nisu posve jasni, a ne možemo ih iščitati ni iz autorovih objavljenih uspomena. Možda je upao u psihičke probleme, možda mu je pripremu komplicirala bolest, no najizglednije je da u to hektičko vrijeme nije uspio pronaći potrebni mir i koncentraciju. Nakon nekoliko dana bio je svjedok (i sekundarna žrtva) jednog od brojnih očitovanja “klasne pravde”. Vlasnica vile u kojoj je bio dugoročno smješten bez odlaganja je iseljena iz svoga doma, a slično su završili i njezini podstanari. Srećom, ipak je mogao nastaviti sa studiranjem. Kao student anglistike i filozofije (još ne marksističke) bio je doduše *a priori* sumnjiv, no nije bio član nijedne nekomunističke stranke, a među kolegama članovima kontrolne komisije nije naišao ni na koga tko bi mu želio nauditi.

Već u proljeće 1948. mogao je tako početi raditi na djelu čiji je radni naziv glasio *Februarske pripovijetke (Únorové povídky)* i koje je bilo koncipirano kao zbirka priča, a pripovijedaju ih likovi koji životare u njemačkom izbjegličkom logoru. Naravno, ovaj okvir podsjeća na *Nove canterburyjske priče*, a sudeći prema autorovu kasnijem pismu Lubomíru Dorůžki, ovdje su se zaista trebali pojaviti neki likovi iz toga djela (Škvorecký–Dorůžka 2007: 57). Sastavni dio zbirke trebala je biti opsežna pripovijetka *Gledalac u februarskoj noći (Divák v únorové noci)*, čiji glavni junak i pripovjedač, koji tipološki upadljivo podsjeća na Dannyja iz *Kukavica*, šeće u društvu svojih prijatelja polumračnim Pragom u kojem komunisti upravo preuzimaju vlast. Promatra studentsku povorku koja se kreće prema Praškom hradu, gdje još uvijek ima sjedište demokratski izabran predsjednik Edvard Beneš. Osluškuj glas naroda koji na Václavskom trgu zahtijeva glave tzv. reakcionara, te se sam mora suočiti s opasnošću koja proizlazi iz ponašanja fanatične gomile i odavno pristranih policajaca. Još iste noći pripovjedač i neki njegovi prijatelji odluču pobjeći preko granice. A upravo je odlazak u emigraciju glavna tema *Putá do ateliérâ (Cesta k ateliérům)*, još jedne pripovijetke iz spomenute nedovršene zbirke. Pripovijetka se zapravo sastoji samo od dijaloga ljubavnog para, odnosno Sama, prvotno nasljednika prosperitetne tvornice, no sada običnog zaposlenika iste tvornice koja je već nacionalizirana, te njegove hirovite i manipulativne djevojke, ne odviše uspješne

glumice Irene. Sam bi želio ostati u Čehoslovačkoj: iako se kao bivši predstavnik obiteljske tvrtke dobro orijentira u Europi, ne želi izgubiti svoju domovinu i radije se tješi iluzijama da budućnost ne mora biti baš tako strašna kako to smatraju njegovi prijatelji. Irena ne gaji slične iluzije, u Pragu više ne vidi nikakvu perspektivu za sebe, no ne želi otići bez Sama jer joj je – kako njezine motive shvaća Sam – potrebna njegova financijska sigurnost, barem do početaka u novoj domovini.

Čitajući obje pripovijetke, neizbježno nam se nameće pitanje u kojoj je mjeri o emigraciji razmišljao njihov autor. Nije bilo mnogo toga što ga je držalo u Čehoslovačkoj: nije imao djevojku, majka nije bila živa, otac je imao novu suprugu, prijatelje iz rodnog Náchoda viđao je vrlo rijetko. Engleskim se služio dobro, stoga mu ne bi trebalo dugo da prevlada jezičnu barijeru.

No čini se da ga njegov odnos prema ideji socijalizma još uvijek nije naveo na ozbiljne pomisli na emigraciju. Već smo spomenuli njegovu izrazitu socijalnu osjetljivost (u tom pogledu mogao je simpatizirati s nekim komunističkim idejama), a iako je imao osobno iskustvo s ideološkim dogmaticima (prisjetimo se još jednom časopisa *Slovo má mladý Severovýchod*), komunistički režim bio je u začetima i Škvorecký tada još uvijek nije mogao razlučiti njegovu bit od pukih popratnih obilježja. Godine 1948. još je mogao vjerovati da će prevladavanjem početnih “pogrešaka” biti stvoren zaista bolji i pravedan svijet.

No, ubrzo je bilo sve više povoda za turobne sumnje, a naposljetku i za sigurnost u njihovu opravdanost. Još u ljeto 1948. godine Škvorecký je asistirao svom prijatelju Přemyslu Nejezchlebi (predložku za lik Přeme Skočdopolea u *Kukavicama*) u njegovu pokušaju da putem ukradenog ručnog primopredajnika uspostavi vezu sa slobodnim svijetom. Akcija je trebala biti sastavni dio djelatnosti Nejezchlebove protukomunističke ilegalne skupine, koja se inače usmjerila na širenje letaka i na manje sabotaze (kao i u vrijeme Protektorata). Škvorecký pritom nije osjećao nikakvu potrebu za podzemnim protukomunističkim djelovanjem, uključio se u njega isključivo iz lojalnosti prema starom prijatelju. Poslije će i taj događaj ući u književno stvaralaštvo Škvoreckog (*Neuilly, Inženjer ljudskih duša*), no ostavimo li po strani beletrističke aspekte i razmotrimo njegove realne posljedice, ustanovit ćemo da prilikom njegova opisivanja autor ni nije previše fabulirao: dvojica aktera osuđeni su nasreću samo na višemjesečnu bezuvjetnu kaznu, dok je treći – Přema – izbjegao zatvor samo zahvaljujući bijegu preko granice. Obitelj Škvorecký u tome mu je dijelom pomogla – a Josef je izgubio jednog od najbližih prijatelja. Možda je tada još uvijek vjerovao da to neće biti zauvijek.

Početne i oprezne simpatije Škvoreckog za ideju socijalizma nesumnjivo su djelomice proizlazile i iz prirodnoga generacijskog otpora prema svijetu očeva i njihovom životnom stilu koji se tada nazivalo malograđanskim. U svom najpoznatijem djelu, romanu *Kukavice*, koji je počeo pisati u listopadu 1948. i koji je dovršio u rujnu sljedeće godine, Škvorecký se s ironijom, a katkad čak i s prijezirom, odnosio prema náhodskoj buržoaziji. Kao što je opće poznato, roman je objavljen tek krajem 1958. godine i komunistička vlast interpretirala ga je kao “pljusku mrtvim i živim” junacima protunacističkog otpora (Běhounek 1959). Kampanja, koju je početkom 1959. organizirao režim putem tiska i radijskog emitiranja, kao i povlačenje knjige iz prodaje, učinili su od *Kukavica* u svijesti javnosti gotovo protukomunističku knjigu – a ta je “etiketa” među čitateljima nerijetko prati do danas. Neosporno je da je autor u romanu manje-više ignorirao komunistički pokret otpora i klonio se prikazivanja pompozno g junaštva koje je do tada gotovo beziznimno pratilo književnu refleksiju ratnih zbivanja. S druge strane, ne čudi da je kritičar u egzilu, koji je čitao roman bez temeljita poznavanja tijekom spomenute kampanje i čija su mjerila diktirali isključivo sam roman te njegovo vlastito iskustvo iz Protektorata, mogao napisati:

...nema sumnje da je Škvorecký pisao [roman] (...) iz komunističkih pozicija. (...) Čitav niz lokalnih ustanaka (...) zaista je bila stvar svih, predstavljajući u tom smislu reakciju na šest godina okupacije. U njima su sudjelovali kako pripadnici buržoazije, tako i radništva, i borili su se ondje gdje se dalo boriti. Cinične aluzije Škvoreckog na kukavičluk njihovog vodstva posve su nemjesne. (Michl 1962)

Krajem pedesetih godina o romanu su se, uz značajne ograde, očitovali i građani Náchoda, koji su se, dakako, prepoznali u *Kukavicama*. Pritom nisu bili posrijedi samo oni koji su poslužili kao predlošci za karikirane sudionike pokreta otpora, već su suzdržanost iskazali i članovi obitelji mladičkih junaka. To ne čudi: i oni su imali osjećaj da pripadaju prije okruženju “kukavičkih” malograđana nego svijetu svojih sinova. Věra Tomanová, koja se u *Kukavicama* pojavljuje kao Bennova sestra Evka Mánesová, prisjeća se njegova odjeka čak šezdeset godina nakon objavljivanja romana:

Više nam je bilo žao što su *Kukavice* ispale nekako protuburžujski, ili kako to nazvati. Neki ljudi u njima su prikazani vrlo komično, a smatram da to ne zaslužuju. Primjerice, doktor Chudoba (u romanu Šabata) spasio je tijekom rata mnogo ljudi od okrutne sudbine, bila je to važna osoba, ali u romanu to ne saznajete. Josef je vjerojatno imao dobre namjere, ali mnogo toga možda nije znao i meni se tada činilo da u tom romanu ima previše ironije. (Tomanová 2020: 31)

Ovako iskazane ograde lako je razumjeti: upravo je nekadašnji policijski ravnatelj Chudoba nakon veljače 1948. osuđen u montiranom procesu na desetogodišnju zatvorsku kaznu, a iz zatvora je uvjetno pušten 1954. godine (usp. Jarkovská 2003). Usprkos snažnim argumentima obrane, komunističko pravosuđe donijelo je presudu znajući da bi Chudoba, kroz čije su ruke tijekom rata prošla najrazličitija potkazivanja náhodskih građana o stvarnoj i navodnoj protunjemačkoj djelatnosti, mogao predstavljati opasnost za neke lokalne predstavnike postfebruarske⁵ vlasti.

Očiglednu averziju prema tipičnim predstavnicima roditeljske “malograđanske” generacije Škvorecký je najotvorenije iskazao u odnosu prema svojim bližnjima: prema ocu Josefu Škvoreckom St. i prema stricu Josefu Nováku, kod kojeg je stanovao tijekom druge polovice studija (1947–1949) u Pragu. Učinio je to srećom samo u privatnim pismima upućenima prijateljici Mariji Štichovoj: “...otac je prost i psuje komuniste, što dalje to gluplje, ništa ne razumije, zlo mi je od njegove ograničenosti (...) To je baš kao iz komunističke čitanke, propast malograđanske obitelji...” (Škvorecký–Štichová, 27. prosinca 1948) Strica Nováka prisjeća se još nakon četvrt stoljeća:

...imao je sreće, bio je star, otišao je u mirovinu i još je kojih pet godina, okružen starim jezuitskim časopisima, pisao spis protiv marksizma: njegov posljednji smiješni čin, budući da nikada nije shvatio da je izrabljivanje ekonomska kategorija, a ne ogorčene riječi propovjednika, i pisao je kroniku o prijateljima, malim tvorničarima, većim obrtnicima, pobožnim zemljoposjednicima koji su uvijek isplaćivali pravedne plaće, da bi se onda ostavio i toga te doživio duboku starost. (Škvorecký 1996b: 232)

Svijet očeva, kojemu se nesumnjivo nije namjeravao prilagoditi u budućnosti, bio je, dakle, za nepunog dvadesetčetverogodišnjaka Škvoreckog snažan argument u korist ideja novog poretka koji je neodlučne građane privlačio obećanjem sveopće pravednosti, ravnopravnosti, a time i sretne budućnosti. Posežući za argumentom koji se sugestivno obraćao naročito onima koji su odrastali “s lošom savješću djece buržoazije”, onima “u kojima su velečasni previše probudili socijalnu osjetljivost” (*ibid.* 295), Škvorecký u vrlo osobnom i gotovo nepoznatom kraćem romanu *Neuilly* iz 1974. godine piše:

...podlegao sam (zamalo) zavodljivom dozivanju točno definiranog raja, iluzionizmu ignorancije, zaista mi se (kao i drugima) činilo da će sve biti lako i da će se roditi sveopće bratstvo (...), vjerovao sam u lako ostvariv socijalizam, ta riječ tada nije imala sva moguća značenja, još prije toga borio sam se s njom, s tom specifičnom nesigurnošću zvanom Zoščenko, Ahmatova

⁵ Predfebruarski, postfebruarski – misli se na razdoblje prije odnosno poslije dolaska komunista na vlast u Čehoslovačkoj u veljači 1948. (nap. prev.).

(...), znao sam (naprosto sam znao) da je to kraj slobode za mene koji sam, *for better or worse*, tražio smisao, sadržaj, sreću (...), ali nisam naprosto znao (...) ne postoje li važnije stvari na svijetu od MENE... (*ibid.* 228–229)

TUGA U ZEMLJI SOCIJALIZMA

Listamo li pažljivo autorovu ranije citiranu korespondenciju s Marijom Štichovom, dobit ćemo jasniju predodžbu o smetenosti socijalno-političkog sazrijevanja Škvoreckog, no nedvojbeno ga nećemo uspjeti doista i u potpunosti shvatiti bez analoškog autentičnog iskustva.

Dana 3. studenog 1948. Škvorecký piše posve otvoreno:

...osjećam strah nakon što sam u novinama pročitao govor Slánskoga koji je rekao da će nas, koji dolazimo iz buržujskih obitelji, sada na fakultetu sve likvidirati, stoga se bojim da će to naposljetku uistinu biti kao za vrijeme Nijemaca i da će nam prišiti žute zvijezde i izbacivati nas iz tramvajâ i poslati u neke radne logore...

Doduše, prolazio je na provjerama na fakultetu, no uskoro je doznao da je njegova školska kolegica i bliska prijateljica iz Náchoda Jaroslava Fibírová (u *Kukavicama* je utjelovljuje Irena) izbačena s Pravnog fakulteta Karlova sveučilišta zbog sudjelovanja u studentskoj povorci u znak podrške predsjedniku Benešu u veljači 1948. U proljeće 1949. ista sudbina zadesit će još jednog školskog prijatelja, Jaroslava Celbu (u *Kukavicama* ga utjelovljuje Harýk).

U pismu od 2. prosinca 1948. formulira svoje književne ciljeve i nastoji ih uskladiti sa socijalističkim idejama:

Znam da to što radim ima smisla i za društvo (...) Također znam da stvar koju želim postići – podignuti spomenik nesretnicima koji ne shvaćaju ništa, da oni sretni, budući, koji si to već budu mogli dozvoliti, ne zaborave na njih – da je to dobra stvar. (...) Znam da je posao koji radim dobar posao (ne znam, dakako, radim li ga dobro), znam da je cilj koji želim postići dobar cilj i da se u potpunosti podudara s onim što zovu socijalizam i socijalistički humanizam, i želio bih ostati zapisan u današnjici svojim radom, ničim drugim.

U veljači 1949. piše predgovor zbirci *Februarske pripovijetke*, koju želi prijaviti na Natječaj za stvaralaštvo mladih. Pretpostavlja da će se predgovorom obraniti od moguće optužbe za “nečiste” namjere, za simpatije za emigrante i sl. Naposljetku zaista sudjeluje na natječaju; ni u korespondenciji ni u drugim izvorima ne navodi se da je promijenio odluku i prijavio svoje druge radove. Na proglašenje pobjednika u listopadu 1949. neće biti pozvan (Škvorecký–Štichová, 15. listopada 1949), stoga će mu (kao i nama) ostati nepoznato jesu li njegove pripovijetke smatrane sla-

bima ili ga je netko iz žirija zaštitio od mogućih posljedica, baš kao nekad František Halas.

Kraj ljeta 1949. provodi na liječenju u Karlovim Varyma, odakle piše Mariji: “Nakon toga otišao sam u sobu i pokušavao čitati Lenjina, ali Marinko, to je toliko grozno dosadno da me iscrpilo i zaspao sam” (2. rujna 1949). No, kad se tijekom večere upusti u razgovor s neimenovanim pravnikom iz Plzeňa, uzrujan je zbog njegovog negativnog odnosa prema socijalizmu. Navodi to u pismu od 7. rujna:

...po govoru bi čovjek rekao da je nešto između imbecila i debila, ili kako se to već kaže za one s petogodišnjom pomoćnom školom. On vječito govori o hrani i lošim prilikama, ali danas se upustio i u kulturu te izjavio da su pjesnici iznevjerili jer pjesnici uvijek moraju biti protiv postojećeg poretka i ukazivati na nešto novo, a onda je rekao da je marksizam glupost i da je davno prevladan, da on doduše nije proučavao filozofiju, ali da je u tih sto godina od Marxa filozofija ipak napravila velik napredak, i zbog toga je to glupost.

Tjedan dana kasnije, još uvijek iz Karlovyh Vary, piše Mariji:

Srijateljio sam se i s jednim Rusom koji ima samo jednu ruku i koji je sudjelovao u pohodu iz Staljingrada sve do Varšave i sad ima ordenje i državnu mirovinu i gorljivi je antikomunist i anglofil i džezist, poznaje New Orleans i Ellingtona i govori da u Rusiji od jutra do večeri truju ljude sve samim domoljubnim pjesmama, ali da mladi ljudi poput njega žele nešto što bi ih dirnulo u srce, i da zato masovno slušaju američki džez na kratkim valovima. (14. rujna 1949)

Taj Rus je strašno velik revolucionar i osobno poznaje Kravčenka⁶ i divi mu se, a ja ne znam je li to jedan od onih koji su sve prozreli, i opet imam onaj stari dojam da to u Rusiji rade strašno koruptivno i ružno, s izuzetkom onih dobrih stvari, ali to, dakako, ne umanjuje moje slaganje s komunistima kod nas, niti neslaganje s budalaštinama koje pritom čine. (16. rujna 1949)

U listopadu, doduše, “iz očajja sam čak branio komuniste pred rodbinom i umalo su mi naložili da se iselim” (26. listopada 1949), no već dva mjeseca kasnije očigledno uviđa da njegov izrazito kritički odnos prema načinu života i političkim stavovima generacije očeva neće rezultirati identifikacijom s društvenim poretkom koji vlada zemljom. U nedatiranom pismu iz prosinca 1949. piše svojoj djevojci:

Čovjek (...) ima dojam da se cijela ta velika komunistička istina sastoji od samih malih laži, a kakva je to onda zapravo istina? Najgore je to što su brbljavci poput mog strica u pravu sa svojim frazama o (...) društvu i uniformiranom životu, iako oni pod time podrazumijevaju svoje glupe predodžbe o tome kako im nedostaje

⁶ Viktor Andrejevič Kravčenko (1905–1966), sovjetski diplomat koji je 1944. godine zatražio politički azil u SAD-u.

život pun butova i pečenih gusaka. (...) A meni se opet vraćaju moje stare američke ideje i stara antipatija prema Rusima, i čini mi se da naposljetku cijela demokracija stvarno više počiva na ljudima nego na sustavu i da su svi oni glupi i ograničeni američki džezisti (...) i one slatke gospođice i lukete⁷ i Crnci demokratičniji, i da je cijeli taj opori američki kapitalistički život, barem po tom pitanju, više vrijedan da ga ljudi žive...

U studenom 1949. komunistička policija uhitila je prijatelje Škvoreckog Jaroslava Celbu i Vladimíra Stejskala (u *Kukavicama* Lexa), a već u prosincu tužiteljstvo ih je optužilo za pokušaj prelaska državne granice i planirano odavanje vojne tajne (obojica su od listopada bili na služenju vojnog roka), predloživši smrtnu kaznu. To se ubrzo pročulo u Náchodu pa Škvorecký više nije morao sumnjati u svoje mišljenje o komunističkom režimu. Dana 6. siječnja 1950. piše Mariji:

Cijela ta velika socijalna pravda razbija moj svijet i još od mene traži da budem oduševljen, ali ja to više nisam i neću biti, zato što to nema smisla (...) i uopće, u svim nepravednim kapitalističkim i predfebruarskim režimima moglo se odozdo boriti protiv gluposti, ali sad se to više ne može nikako...

Krajem 1949. godine Škvorecký je na fakultetu položio posljednji državni ispit. Očigledno nije imao strah od budućnosti, no mogućnosti su mu bile skromne: s diplomom iz predmetâ anglistika – filozofija morao je pasivno čekati na koju će ga školu Ministarstvo školstva poslati da podučava (zaposlenje nije mogao odabrati sam, o prvom radnome mjestu svršenih studenata odlučivali su isključivo službenici ministarstva). Poslali su ga u tzv. srednju školu u Broumov (dob učenika kretala se između 11 i 15 godina), no ondje je shvatio da ga škola ne treba i da u gradu uopće nije moguće pronaći smještaj. Stoga je premješten u Police nad Metují, kamo je svakodnevno putovao iz rodnog Náchoda i gdje se počeo upoznavati sa socijalističkom svakodnevnom praksom. Osim nastave iz predmeta koje nije studirao, povjeren mu je “politički rad”, odnosno držanje javnih predavanja o Lenjinovu doprinosu filozofiji i govora na prvomajskim okupljanjima. Još nije izgubio vjeru u socijalizam, no smatrao ga je sada pukom utopijom (kako piše Mariji 7. srpnja 1950) koja se ne može ostvariti komunističkim metodama.

Njegov duševni život iz temelja je obilježio odlazak iz Praga te s tim u vezi gubitak prijatelja: korespondencija s Dorůžkom i Stichovom za Škvoreckog je predstavljala jedinu sponu sa svijetom koji odgovara njegovim skromnim predodžbama. Kao da je baš početkom siječnja 1950. došao kraj “starom svijetu”, onom u kojem se Škvorecký rodio, u kojem

je odrastao i u kojem je takoreći pronašao sam sebe. Još iste godine oprostio se od njega kraćim romanom *Gloom ili Tuga u zemlji socijalizma* (*Gloom aneb Smutek v zemi socialismu*), za koji je kasnije odabrao naziv *Kraj doba najlona* (*Konec nylonového věku*); u knjižnom izdanju izići će tek poslije sedamnaest godina.

Iako je, dakle, početkom pedesetih godina definitivno potvrdio svoje dotadašnje sumnje u teoriju i praksu plemenitih ideja socijalizma, najsloženije pitanje još uvijek je ostalo otvoreno. Ono je tada zakupljalo mnoge – a u narednim desetljećima njime će se baviti svaka nova generacija: Kako živjeti u ovom sustavu? Gdje pronaći granicu vlastita prilagođavanja? Preko kojih etičkih pravila ne mogu prijeći?

SLIJEPA ULICA

Karakteristično obilježje života u socijalizmu bila je prijetvornost kao neizostavan uvjet preživljavanja.⁸ Pomoću nje bilo je moguće učiniti vlastiti život lagodnijim i ostvariti napredovanje u karijeri. Oboje je početkom pedesetih godina pokušao i Josef Škvorecký – no ni u jednom od njih nije ostvario cilj.

U studenom 1950. delegiran je za četrnaestodnevnu političku obuku koja se održavala na Dobrošovu, dakle blizu mjesta stanovanja Škvoreckog. Nije se zanosio nikakvim iluzijama, čak je u pismu 13. studenog 1950. upozoravao Mariju da mu u svojim pismima ne piše “ništa političko”, jer nije mogao isključiti da na obuci neće biti njihov jedini čitatelj. No tijekom predavanja svojom je rječitošću toliko privukao pažnju i zaintrigirao jednog predavača da je od njega na kraju obuke dobio ponudu da promijeni radno mjesto. Prihvatio ju je nadajući se obećanom poslu gimnazijskog profesora, no premješten je samo u Višu socijalnu školu u Hořicama u Podkrkonoší, koja mu nije omogućila nikakvo napredovanje u karijeri. Naprotiv, ni ondje nije pronašao pristojan smještaj, a u školi je izložen mnogo većim političkim i birokratskim pritiscima nego na prethodnome radnom mjestu.

Daleko ozbiljnije iskušenje bilo je iskoristiti književni talent za vlastitu korist. U proljeće 1950. Škvorecký je napisao poemu *Stvari života* (*Věci života*), čiji nastanak nije bio povezan ni s kakvim umjetničkim potrebama ni ambicijama, već sa sve skorijim terminom odlaska na služenje vojnog roka.

Tijekom tri godine nakon veljače 1948. njegovi književni interesi i preferencije nisu se promijenili. Suvremena američka književnost bila je u knjižarama

⁷ Posrijedi je neologizam Škvoreckog, koji potječe od engleskog izraza *look at her*, a podrazumijeva lijepu djevojku (nap. prev.).

⁸ Škvorecký je tada ovako opisao svoje ponašanje: “...na filozofiji vrlo rječito hvalim socijalistički komunistički moral, a onda odem sjesti u jednu mjesnu kavanu, barem donekle hemingwayevsku, i pišem pripovijetku punu najciničnijih misli o raznim načinima kako da mi se društvo skine s vrata” (Škvorecký–Dorůžka 2007: 88).

dostupna samo u ograničenoj količini, no kao student anglistike i član tada još tolerirane Student British Association, Škvorecký je bio u boljoj situaciji od prosječnog čitatelja. Pratio je, doduše, češku beletristiku koja je tada nastajala, ali nije je uspijevaao uzimati ozbiljno. Kada je 1950. godine ideolog Ladislav Štoll istupio s nemilosrdnom optužbom na račun djela netom preminulog Františka Halasa (Štoll 1950), Škvorecký je na to reagirao u pismu Mariji Štichovoj ovim riječima:

Pa znaš i sama (...) da život najviše vole dekadenti, više nego glupi Neumanni i Šterni jer oni o tome samo laprdaju, dok Hlaváčeki i Halasi znaju voljeti život zbog stvari koje ovi poetski optimisti ne poznaju, niti ne slute da one postoje. Pročitaj kako Štoll (...) osuđuje Halasove *Stare žene* (*Staré ženy*) da je to čisto fiziološki pogled na starost, kojemu je strana bilo kakva svijest o nekim višim vrijednostima u životu, ili slične ultra-besmislice te kao opreku *Starim ženama* navodi neku strahotu u rimama S. K. Neumanna, u inat nazvanu *Stari radnici* (*Starí dělníci*). Strašno je to čitati (...). S. K. Neumann nedvojbeno je bio socijalist i sve to, ali te njegove pjesme tako su prazni pjesmuljci da nisu vrijedne pažnje. (13. studenog 1950)

Jindřich Chaloupecký, donedavno urednik značajne književne-filozofske revije *Listy*, početkom 1950. godine iskazao je interes za rukopis Škvoreckog. Autora koji nije javno objavljivao uveo je u društvo drugih u to vrijeme ušutkanih autora, bilo onih koji su otprije etablirani (Jiří Kolář, Josef Hiršal, Zdeněk Urbánek), bilo onih dotad posve nepoznatih (upravo ovdje Škvorecký će se upoznati s Bohumilom Hrabalom). Škvorecký se među njima nametnuo svojim starijim pjesničkim i proznim tekstovima, no u češćem osobnom kontaktu s njima sprečavala ga je udaljenost između Hořica i Praga te šestodnevni radni tjedan. Kod novih prijatelja pobudio je velika očekivanja koja mu je polazilo za rukom ispuniti (priličan odjek imala je npr. pripovijetka *Zakoni džungle* (*Zákony džungle*), u kojoj je reflektirao broumovsku epizodu svog učiteljskoga djelovanja.

No, kada se bližio odlazak na služenje obaveznog vojnog roka, Škvorecký je zaključio da bi boravak u vojsci mogao učiniti podnošljivim ukoliko mu pođe za rukom pronaći mjesto u uredništvu vojnog tiska, eventualno neku sličnu poziciju. U jesen 1950. godine primijetio je da je raspisan natječaj *Književnici vojsci* i sinulo mu je da "bi bila prilično dobra reklama dobiti neku nagradu na tom natječaju prije odlaska na služenje vojnog roka" (Škvorecký–Doružka 2007: 80). Naposljetku nije sudjelovao na vojnom natječaju, no svejedno se otisnuo na tlo oficijelne književnosti. Početkom sljedeće godine napisao je pjesmu od sedamnaest stranica *Stvari života*, u kojoj je odlučio slaviti sretni život u vrijeme izgradnje socijalizma.

Prije nego što je čitatelj počne čitati, ne može ne primijetiti njezin grafički izgled. U vrijeme jednostavnih rimovanih prigodnih pjesmica koje su činile

glavnu struju tzv. udarničke poezije (*budovatel'ská poezie*), autor se nije nimalo udaljio od onog "whitmanovskog stiha" za kojim je posegnuo u poemi *Ne očajavajte* i u brojnim drugim prigodnim pjesmama s prijelaza četrdesetih i pedesetih godina. A svoje životne dvojbe pokušao je pomiriti s okolnim svijetom i u samom tekstu.

Tekst je izgrađen na slavljenju neprijepornih, no uslijed obavezne adoracije pomalo profaniziranih vrijednosti: ljudske jednostavnosti, ugodne svakodnevice koja radnicima pruža "novine, toplinu i ljubav", rođenja novog života ("Da i dalje u bolovima mogu dolaziti na svijet / Ljepljivi / Slijepi / Ali živi"), nespontanosti djetinjstva ("Da Honzík bude nitkov i razbija prozore praćkom"), optimizma mladosti, veselog rada ("tkaju budućnost [...] lijepe tkalje u hlačicama"), a prije svega na slavljenju svjetskog mira. Osuđen je predsjednik Truman, pohvaljen predsjednik Gottwaldí, a morao je biti spomenut i tzv. petoljetni ekonomski plan. No istovremeno je branjeno i pravo na pogrešku, tolerirane su starice koje "i dalje mrmljaju svoje Amen u crkvama punima kipova" i "prevrću listove molitvenikâ" te se s nostalgijom prizivaju sjećanja na svijet autorove mladosti, uključujući džez sastave te njegove brojne prijatelje i figure iz rodnog Náchoda.⁹ U nekim slučajevima moguće je da autor zbija šalu s izdavačkim urednicima ("Da ima difteriju i šarlah i zaušnjake [...] Da mogu postojati i male i velike gliste i trakavice / I da Jarouš / Nakon što sve to preživi / Može / Biti / Pionir"), a u nekim slučajevima to je gotovo sigurno:

Da ona prekrasna bijela kuća na suncu
Gdje sve je malo
Gdje su zahodi s ispiranjem u koje ne stane tvoja
stražnjica
Vítězslave Nezvale
Gdje su mali umivaonici toliko nisko da se do njih ne
možeš sagnuti
Voljeni druže.

Dovršeno djelo autor je poslao uredništvu izdavačke kuće Československý spisovatel, koja je bila u nadležnosti novoosnovanog Saveza čehoslovačkih književnika i koja je trebala objavljivati najbolje tekstove suvremene beletristike. No nije polučio uspjeh. O razgovoru koji je vodio s nadležnim, nažalost anonimnim urednikom, izvijestio je prijatelja Doružku 25. ožujka 1951. Urednik je navodno

podvrgnuo pjesmu ekonomsko-političkoj analizi i spočitavao mi između ostaloga stih u kojem stoji kako dječaci bacaju kamenje, jer je cilj našeg odgoja navod-

⁹ Nije posve nezanimljivo da se Škvorecký ovdje, pored ostalih imena, prisjeća i onih svojih prijatelja Vladimíra Stejskala, kojeg je zatvorilo komunističko pravosuđe, Josefa "Bende" Vávre, prije svega godinu dana puštenog iz zatvora, i Alberta Gryma, sina vlasnika náchodske robne kuće, kasnije poslanog u Pomočni tehnički bataljun, odnosno u tzv. Crne barune.

no odvratiti omladinu od takvih surovih zabava, ili stih o djeci koja dolaze ljepljiva na svijet, jer to navodno kod čitatelja izaziva gađenje prema djeci i to je naturalizam, i neprestano mi je preporučivao da odem u poduzeće među radnike i promatram ih dok rade, a kad mi je zatim spočitnuo scenu u kojoj mlada tkalja u hlačicama radi za strojem, jer je to navodno skrojeno po mjeri američkog magazina, a ne po mjeri stvarnosti, to me već toliko raspalilo da sam mu rekao da je baš to po mjeri stvarnosti i da ode posjetiti Náchod i Tepnu i izbroji na prste djevojke koje ne rade u hlačicama za strojem, na što je on izjavio da cijela pjesma odiše svojeglavošću, nakon čega sam otišao.

No, nije stalo na tome: kad je zatim u ljeto 1951. Škvorecký u Pragu posjetio Jiříja Koláře, ustanovio je da su njegovi prijatelji doznali za postojanje “pjesme mira” – i Kolářovim ustima odlučno su ga upozoravali da ne čini slična nemoralna djela (Škvorecký–Dorůžka 2007: 138).

*

Pjesma *Stvari života* zaista je jedini književni pokušaj Škvoreckog da “prinese žrtvu” komunističkom režimu. U vrijeme svog nastanka nije objavljena, kao ni ikada kasnije; prilikom pripremanja izbora iz mladenačke poezije *...za tu bol nema lijeka (...na tuhle bolesti nejsou prášky*, Škvorecký 1999) autor je napisao uredniku da je posrijedi “jedina pjesma zbog koje se stidim”.¹⁰ Kolářovo stajalište tada je osnažilo njegovu odluku da nikada više ne pokuša ništa slično. Iako se kasnije kao izdavački urednik morao prilikom promicanja “spornih” rukopisa američkih autora prilagoditi onodobnom načinu izražavanja i terminologiji i iako je često morao glumiti da prihvata komunističke dogme, nije njima obilježio svoje književno stvaralaštvo. Zaista je spekulativno pitanje u kojoj bi mjeri eventualno objavljivanje *Stvari života* izmijenilo buduću sliku Škvoreckog u povijesti češke književnosti. Da je ušao u književni život pedesetih godina upravo tim tekstom, vrlo je vjerojatno da bi urednici u izdavačkim kućama i časopisima njime kao mladim perspektivnim autorom manipulirali u korist takvog pisanja koje bi odgovaralo njihovim, a ne njegovim predodžbama. Bi li im se Škvorecký uspio oduprijeti? Bi li izdržao u svim okolnostima? Bismo li ga danas doživljavali kao savršenog antipoda mladog Pavela Kohouta i njegovih ideoloških istomišljenika?

U vrijeme kampanje protiv romana *Kukavice*, koja je pokrenuta na stranicama književnog i dnevnog tiska 1959. godine, Škvorecký se mogao braniti isključivo hinjenom poniznošću i submisivnošću. Na nekim saslušanjima nije mu preostalo ništa drugo nego zanijekati vlastita uvjerenja; lojalnost nužna za puko preživljavanje morala je biti iskazana riječima koje autor zasigurno ne bi upotrijebio u drukčijim okolnostima. No ni to iskustvo nije mu bilo potrebno da

shvati realnost komunističke borbe “za bolji svijet”. Na nju je već u pedesetim godinama gledao bez ikakvih iluzija i s postojanom skepsom. Kada su se u proljeće 1968. u vrijeme vlade Alexandera Dubčeka rasplamsale nade naroda u oslobođenje od svih formi partijskog nasilja, Škvorecký se nije dao njima zavarati. Znao je da Praško proljeće ne može polučiti uspjeh ukoliko ne dođe do negacije same biti komunističkog režima, što ne bi dopustila čak ni partija pod Dubčekovim vodstvom. Taj njegov stav među njegovim prijateljima bio je iznimka, no sumorne vizije Škvoreckog nažalost su se obistinile.

Svoj definitivni sud o teoriji i praksi čehoslovačkog modela socijalizma u svim njegovim dotadašnjim fazama Škvorecký je izrazio u romanu *Mirakul* iz 1972. godine. Napisao ga je u egzilu, lišen nade da će ikada više posjetiti svoju domovinu. No to je već novo poglavlje njegova života.

S češkog, po rukopisu, preveo
Matija IVAČIĆ

RUKOPISNI IZVORI

Noha, Jan 1947. [“Posudek básnické skladby J. Škvoreckého Nezoufejte!”] *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Družstevní práce, složka Škvorecký, Josef*.

Pěnkava, Zdeněk, Vaňhová, Zdeňka 1945. [“Byli jste jeden z mála okresů...”] *Pismo od dana 16. 8. 1945., adresirano Savezu češke omladine – književna referenca, Náchod*. Kopija pohranjena u arhivu Društva Josefa Škvoreckog, Prag.

Škvorecký Josef 1951. [“Synové spravedlivých”] Rukopis u opsegu od 69 stranica, pohranjen u autorovu fondu u Thomas Fisher Rare Book Library u Torontu; bilježnica je označena nazivom *Religija*. Kopija u arhivu Društva Josefa Škvoreckog, Prag.

Škvorecký Josef, Štichová Marie 1948–1958. *Pisma Josefa Škvoreckog Mariji Štichovoj*. Privatni arhiv Tomáše Mazala, Prag.

Šnobl Jan 1947. [“Posudek básnické skladby J. Škvoreckého Nezoufejte!”] *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Družstevní práce, složka Škvorecký, Josef*.

TISKANI IZVORI

Pěnkava, Zdeněk – Vaňhová, Zdeňka 1991. [“Číslo v celku lepší úrovně...”] “Nedatirano pismo adresirano Savezu češke omladine – književni odjel, Náchod – okružni sekretarijat”, u: *Slovo má mladý Severovýchod 1. Spisy 1*. Prag: Společnost Josefa Škvoreckého [str. 27]. Imena autorů neobjavljena, no navedena su na fotokopiji originala, pohranjenoj u arhivu Društva Josefa Škvoreckog.

Škvorecký Josef 1945a. “Pište nám!” *Slovo má mladý Severovýchod*, br. 1, str. 1.

Škvorecký Josef 1945b. “Svoboda v umění”, *Slovo má mladý Severovýchod*, br. 1, str. 3.

¹⁰ Pismo autoru ovog članka od 16. ožujka 1997.

Škvorecký Josef 1945c. "Lidové umění", *Slovo má mladý Severovýchod*, br. 2, str. 2–3.

Škvorecký Josef 1945d. "Bloudícím", *Slovo má mladý Severovýchod*, br. 3, str. 2–3.

Škvorecký Josef 1972. "Text pro případ, že bych vypadl z okna nebo se zabil při autonehodě", *Listy II*, br. 4, str. 17–25.

Škvorecký Josef 1996a. *Nové canterburské povídky a jiné příběhy*. Prag: Ivo Železný.

Škvorecký Josef 1996b. *Neuilly a jiné příběhy*. Prag: Ivo Železný.

Škvorecký Josef 1997. *Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty a jiné eseje*. Prag: Ivo Železný.

Škvorecký Josef 1999. *...na tuhle bolest nejsou prášky*. Prag: Ivo Železný.

Škvorecký Josef 2000. *Příběh inženýra lidských duší*. Prag: Ivo Železný.

Škvorecký Josef 2005. "Radost z konce války a uzlový bod historie", *Listy 35*, br. 4, str. 7–8.

Škvorecký Josef, Dorůžka, Lubomír 2007. *Psaní, jazz a bláto v pásech. Dopisy Josefa Škvoreckého a Lubomíry Dorůžky z doby kultů (1950–1960)*. Prag: Literární akademie.

Škvorecký Josef, Dorůžka, Lubomír 2011. *Na shledanou v lepších časech. Dopisy Josefa Škvoreckého a Lubomíry Dorůžky z doby marnosti (1968–1989)*. Prag: Books and Cards.

LITERATURA

Běhounek, Václav 1959. "Políček mrtvým i živým. Škvoreckého román Zbabělci", *Práce XV*, br. 10, 11. siječnja, str. 5.

Bělobrádek, Jan 2014. *Jaroslav Celba – Melodie, které zná každý*. [Velká Jesenice] Lenicon.

Jarkovská Lucie 2003. *Ve službách ministerstva vnitra*. Hradec Králové: Ústav historických věd PdF UHK: Sdružení historiků České republiky – Historický klub, regionální pobočka Hradec Králové; Náchod: Regionální muzeum Náchod.

Kohout, Pavel 2004. "Zbabělci", *Právo XIV*, br. 225, 25. rujna, str. 7.

Kosková, Helena 2004. *Škvorecký*. Prag: Literární akademie.

Koura, Petr 2016. *Swingři a potápky v protektorátní noci*. Prag: Academia.

Michl, Václav 1962. "Jak to bylo s povstáním?" *Hlas domova (Melbourne) XII*, br. 9, 30. travnja, str. 5.

Prečan, Vilém 2004. "Ke spolupráci dvou posrpnových exilových nakladatelství. Korespondence z let 1971–1987 s dodatky z roku 1996." U: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*. Prag: Čs. dokumentační středisko, str. 53–134.

Štoll, Ladislav 1950. *Tricet let bojů za českou socialistickou poesii*. Prag: Orbis.

Tomanová, Věra 2020. "S Bennovou sestrou nejen o Zbabělcích", přiredili Lydia Baštecká, Alena Přibáňová i Michal Přibáň. *Danny*, str. 30–37.

SUMMARY

HOW JOSEF ŠKVORECKÝ SOUGHT AND COULD NOT FIND A PATH TO SOCIALISM

The article focuses on the writer Josef Škvorecký and follows the development of his civic and political attitudes after the defeat of German Nazism, i.e., approximately from 1941–45. In the context of Škvorecký's literary writings it concerns a period in which culminates the inevitable phase of the author's youthful poetic creativity and his early prose writings, while simultaneously his most important novel, *The Cowards*, is in the making. (Still, Škvorecký in the said period didn't publish, his entire work remained in manuscripts and could be read only by his closest friends.) After 1945 Škvorecký's natural Christian-social orientation confronted ideas of state socialism, buttressed by the political prestige of the Soviet Union and the Czech Communist Party, but also the social degradation of conservative values and the status of the bourgeoisie. The evidence that Škvorecký sought a personal path towards an authentic "worldview", independent of the obviously prevailing social trends, is provided principally by Škvorecký's manuscript published only in the 1990s (*The New Canterbury Tales*), and were often published only fragmentary (the epic poem *Do Not Despair!*, the collection *February Tales*) or were never published (fragments of the novel *The Sons of the Just*, the poem *Things of Life*); some of which are here presented the first time ever. The significant source in the articles subsumes also Škvorecký's published and unpublished correspondence from the 1940s and the 1950s. Although Škvorecký was considered an explicit political opponent to the most of his peers from the Youth Union, the cited sources demonstrate that in difficult times he kept his faith in the idea of socialist humanism, but would not bow to its being vulgarized by communist ideology and its means of coercion.

Key words: Czech literature, socialism, Josef Škvorecký, artistic license, the youth movement after 1945